

Willem Frederik Hermans. *Ruisend gruis*. De Bezige Bij

In 'Waarom schrijven?' (opgenomen in *De laatste roker*) geeft W.F. Hermans op de vraag in de titel een drievoudig antwoord. Schrijven doet men uit 'blinde drift een boek of geschrift te maken'. Ook speelt 'ijdelheid' een rol, de simpele 'noodzaak eindelijk eens te worden bewonderd', en als laatste drijfveer noemt Hermans het 'spreken van de waarheid'. Het vierde motief blijft ongenoemd, al zal het voor hem in het derde besloten liggen: het verlangen om wraak te nemen op al degenen die de schrijver hebben dwarsgezet.

Tot op het eind heeft dit laatste motief Hermans parten gespeeld, getuige de nu - postuum - gepubliceerde kleine roman *Ruisend gruis*. Het gaat om een wraakneming in successie, want het doelwit is opnieuw de Groningse universiteit, die Hermans eerder in *Onder professoren* en in tal van andere proza-teksten te kijk heeft gezet. Bron van de agressie blijft de beruchte 'affaire', die indertijd na vernederende Kamervragen aan Hermans' carrière als lector fysieke geografie een voortijdig einde maakte - voor hemzelf het bewijs van de minachting waarmee men in Nederland zijn schrijvers pleegt te bejegenen.

Niet dat de 'affaire' rechtstreeks in het boek ter sprake komt, *Ruisend gruis* pakt uit als een fantastisch verhaal dat ook op zichzelf kan staan. Maar het is onmogelijk om bij de lectuur dit verleden uit de gedachten te bannen; daarvoor lenen te veel elementen in de tekst zich voor een al dan niet symbolische identificatie.

Om te beginnen de hoofdpersoon, de hoogleraar mineralogie Vigeland Fahrenkrog, die met zijn wetenschappelijke kwaliteiten, zijn 'verlegenheid' en zijn onterechte reputatie van verwaandheid en onuitstaanbaarheid onmiskenbaar trekken van Hermans zelf vertoont. Ook over hem wordt achter zijn rug kwaad gesproken 'in de trant van: ja, ja, Fahrenkrog bedenkt de gekste grappen. Hij moest zich liever alleen met z'n vak bezighouden'.

Een van die 'grappen' komt al op de eerste bladzijde ter sprake. Volgens hem zelf betreft het een 'schitterend idee', hem ingegeven door het effect dat ontstaat als je een gaatje prikt in een zak vacuümverpakte koffie: hoe 'verrassend' zou het niet zijn om een cellofaan zak te maken in de vorm van een bekend kolossaal bouwwerk, die zak gevuld en wel vacuüm te pompen, door middel van trucfotografie in zijn natuurlijke omgeving te plaatsen en dan door te prikken. Als schrijver en polemist heeft Hermans dit 'idee' zijn leven lang in praktijk gebracht, onvermoeibaar in de weer om tot ware proporties te reduceren wat ten onrechte was opgeblazen.

Het heeft hem in eigen ogen geen enkel voordeel gebracht. Zo ook Fahrenkrog, die een bizarre geologische ramp ontketent, na in de muur van zijn nieuwe huis een gaatje te hebben geboord, bedoeld voor het haakje waaraan hij zijn kostbare antieke barometer had willen ophangen. Uit het gaatje komt een onstuitbare straal poeder te voorschijn, die weldra de hele benedenverdieping vult, de muren onder druk zet en ten slotte het hele huis doet ineenstorten. Achteraf blijkt het huis te zijn gebouwd op een gevaarlijke plaats in de aardkorst, precies boven het snijpunt van twee breukvlakken met daaronder een fatale voorraad vulkanisch gruis, die plotseling naar boven komt en zelfs een kleine aardbeving veroorzaakt.

De enige die - moedwillig - niet van de risico's op de hoogte werd gesteld, is de arme Fahrenkrog, die onder het gruis bedolven raakt en dat niet zal overleven. List en bedrog liggen dus ten grondslag aan de ramp, die vervolgens alle betrokkenen in de gelegenheid stelt hun karakters te onthullen. 'Hier komt de onderwereld boven', merkt een van de omstanders op, en dat blijkt te kloppen in meer dan één betekenis van het woord - net zoals dat voor Hermans met zijn 'affaire' het geval zal zijn geweest.

Fahrenkrog is niet het enige slachtoffer, al blijft onduidelijk waarom bijvoorbeeld ook zijn zonderlinge collega Birra er het leven bij in moet schieten. De door de aardbeving tot stilstand gebrachte trein vol Oosteuropese weeskinderen, die met een Hoge Snelheids Trein in botsing komt, lijkt voornamelijk in het verhaal te zijn gevoegd om minister Pronk ('ja juist, die met dat slappe stofzuigergezicht') te kunnen citeren: 'Deze kinderen moeten gemonitord worden. Dat is een simpele zaak!'

Dat het met Fahrenkrogs dochttertje Liestro slecht afloopt (zij valt ten prooi aan demonische 'handplanten' die de rest van haar jonge leventje in een 'hel' veranderen), ligt daarentegen voor de hand. Net als de brave verhuizer die zich over Fahrenkrogs barometer ontfermt en getroffen wordt door een kwikvergiftiging, is zij haar onfortuinlijke papa te hulp gesnel.

Wie de onschuldige doorprikker Fahrenkrog hoe dan ook steun verleent, moet daarvoor een hoge prijs betalen. De anderen, die geen poot hebben uitgestoken, proberen intussen de gebeurtenissen zo veel mogelijk te verdoezelen. Overheid en universiteitsbestuur doen daarbij (Hermans heeft dat indertijd aan den lijve mogen ondervinden) niet voor elkaar onder: de treinramp wordt buiten het nieuws gehouden, de professoren in het Academisch Ziekenhuis laten Liestro uit lafheid barsten, het universiteitsbestuur weet een rapport over de wonderbaarlijke takken-groei in de theologische faculteitskamer te verdonkeremanen en de theologen zelf beperken zich tot een verwaten: 'Onze academia groeit en bloeit als nooit tevoren'.

Wat die theologische takken (waarmee ten slotte het hele Academiegebouw gevuld raakt) te maken hebben met het ruisende gruis in Fahrenkrogs villa, blijft overigens in het vage. En dat geldt voor meer zaken in dit merkwaardige relaas, dat niets heeft van een 'klassieke' roman volgens Hermans' eigen recept. Het fragmentarische geheel wordt uitdrukkelijk gepresenteerd als een reconstructie achteraf, door een verteller die soms moeite heeft feiten en verbeelding uit elkaar te houden. Als we even afzien van de mogelijkheid dat de tekst bij het overlijden van de auteur nog niet helemaal af was, moet waarschijnlijk dáárin de verklaring worden gezocht voor de diverse losse eindjes.

Op een ander niveau is er niettemin wel degelijk sprake van coherentie. Een coherentie die schuilt in de persoonlijke rekeningen die de auteur heeft te vereffenen en die, voor zover het tenminste Groningen en omstreken betreft, hier in één verband zijn samengebracht. Deze versmalling van de thematiek is typerend voor veel van Hermans' latere werk: nadat de grote tegenstanders (de godsdienst, het communisme) onder de slopershamer van de geschiedenis waren bezweken, wist de onontbeerlijke wrok zich vaak nog alleen met private ergernissen te voeden.

Een hoogtepunt in het oeuvre zou ik *Ruisend gruis* daarom niet willen noemen,

maar een passend literair testament is de roman wel. Want ondanks de beperkingen van aanleiding en opzet slaagt Hermans erin, met groteske fantasie en pesterige humor, toch weer een nieuwe vorm te geven aan zijn even vertrouwde als onbehaaglijke wereldbeeld, zijn 'sadistische universum' vol 'moedwil en misverstand', waarin iedereen die ook maar een beetje deugt het onderspit delft, terwijl de dommen, de slechten en de onverschilligen hun huid weten te redden. Alleen dank zij de zoete wraak van de literatuur komen zij alsnog in hun hemd te staan.

(de Volkskrant, 8-9-1995)